

Anglická škola a teorie mezinárodních vztahů: obsahový vesmír, akademický svět a kritiky přístupu

NIKOLA HYNEK

The English School and International Relations Theory: The Conceptual Universe, The Academic World, and Critiques

Abstract: This article investigates the English School's approach to International Relations (IR). The first of the four parts examines the intellectual and institutional origins of the English School (ES), and its position within IR theory. The second studies the concepts of the ES by uniting elements of it, and examining its three core concepts. The third part studies the ES as an academic phenomenon, and the final part presents a critique of the ES, pointing out the approach's ontological, epistemological, and methodological obscurities, and examining the ES from the perspectives of selected other International Relations theories and theoretical approaches. Finally, the summary presents the positive heuristics of the ES.

Key words: the English School, international system, international society, world society, traditionalists, Second Great Debate, Bull, Wight, Buzan.

Po období studené války, v němž teorii mezinárodních vztahů (MV) dominovaly metafory státu jako organismu bojujícího o sebezáchovu (realismus) a „arény“ MV jako trhu (neorealismus, neoliberalismus), došlo podle převládajícího výkladu na počátku 90. let 20. století v teorii MV k „sociálnímu obratu“. Jedním z důsledků bylo představení sociálního konstruktivismu. Navzdory této *údajně* novosti, oslavované především v akademickém prostředí Spojených států, nebyla výše uvedená změna považována určitou skupinou badatelů za převratnou. Šlo se o příznivce teoretického přístupu známého jako anglická škola, kteří již dávno předtím kladli důraz na roli a význam jazyka při zkoumání a interpretaci různých typů sociálních interakcí a struktur. Pokud podle nich tedy došlo k „sociálnímu obratu“, tak pouze jeho představením v *hlavním proudu* teorie MV, nikoli jeho představením v teorii MV jako takové.

Předkládaná konzultace zkoumá tradici teoretického přístupu známého jako anglická škola. Její text se skládá ze čtyř větších celků. První z nich se zabývá vznikem přístupu a jeho pozicí v teorii MV, včetně dobového kontextu. Druhá část představuje obsahový vesmír anglické školy a pro větší přehlednost je rozdělena do dvou oddílů: 1) jednotlivých prvků přístupu, 2) samotné představení tří klíčových konceptů přístupu. Následující třetí část studuje anglickou školu z pohledu akademické sociologie a představuje přístup jako akademický fenomén. Poslední (tj. čtvrtá) část představuje kritiku anglické školy. Ta je rozdělena do dvou částí. První z nich poukazuje na inherentní ontologické, epistemologické a metodologické nejasnosti přístupu; druhá nahlíží na anglickou školu prizmaty ostatních vybraných teoretických přístupů teorie MV. V úplném závěru je pak stručně naznačena pozitivní heuristika anglické školy.

Text lze číst dvěma způsoby; funkcí hlavní části konzultace je podat přehled o intelektuálním a akademickém vývoji anglické školy od jejího vzniku do současnosti a zasadit přístup do teorie MV; kromě toho konzultace obsahuje poznámkový aparát, jež lze chápat jako komentář a rozhraní mezi hlavním textem a literaturou, související s přístupem anglické školy.

ANGLICKÁ ŠKOLA V TEORETICKÉM KONTEXTU DISCIPLÍNY MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Přístup anglické školy má částečně původ v utrpeních první světové války, ačkoli teoretický základ tohoto přístupu, spočívající zejména v dílech evropských politických filozofů, sahá až do středověku. Trauma první světové války obrátilo pozornost ke kolektivnímu systému bezpečnosti a k zajištění míru ve světě. Teoretický směr zpětně označený jako „idealismus“ kladl důraz na soudržnost v mezinárodní společnosti. Ta měla být napříště zajištěna existencí Společnosti národů, jež se (neúspěšně) pokoušela urovnat tehdejší mezistátní konflikty pomocí mezinárodního práva (*Roberson, 1998 b, s. 1*). Ačkoli britští akademici byli blíže k realistické straně argumentace,¹ jež poukazovala na význam moci v nevyhnutelné přítomnosti mezinárodního anarchického stavu, jejich myšlení obsahovalo již tehdy přesvědčení o možnosti kooperace mezi státy a o nezbytnosti úcty k institucím diplomacie a mezinárodního práva, což byly argumenty „idealistů“.²

Počátek existence anglické školy lze umístit do přelomu 50. a 60. let 20. století, kdy formalizací kontaktů mezi badateli došlo k vlastnímu vzniku přístupu. Toto období bylo charakteristické snahami o vymezení přístupu v teorii MV. Na konci padesátých a v průběhu šedesátých let 20. století proběhla „druhá velká debata“, známá též jako spor mezi tzv. *tradicionalisty* a *behavioralisty*. Ta zahrnuje přístup anglické školy jako přímého účastníka sporu. Anglická škola spadala do širší kategorie tradicionalismu, jež byl charakteristický idiografickým zaměřením na unikátnost, historii a individuální moudrost státníků (*Friedrichs, 2004, s. 21*). Představitel anglické školy Hedley Bull charakterizoval spor následovně: „*Jádro sporu bylo metodologické; část badatelů, působících v disciplíně mezinárodních vztahů, začala hledat metodologická vodítka a koncepty vně své domény a stále častěji se obracela do oblastí přírodních věd a metodologicky soustavnějších sociálních věd. Konkrétně šlo o obecnou teorii systémů, teorii her, ekonomii, parsonovskou sociologii, sociální psychologii, kybernetiku, teorii komunikace a simulace.*“ (*Bull, 1995, s. 192.*)

Americký behavioralismus vyšel ze „druhé velké debaty“ vítězně.³ Většina členů americké akademie začala provádět hodnotově neutrální a „objektivní“ výzkumy, založené na empiricky testovatelných hypotézách, na formálních modelech a na analýze systémů; vše ostatní nebylo považováno za vědu v přísném smyslu. Následně intelektuální diskuze v disciplíně mezinárodních vztahů se geograficky omezily především na území USA. Vyjádřeno slovy amerického realisty S. Hoffmanna, teorie MV je americkou sociální vědou a mezinárodní vztahy se staly disciplínou v této zemi (*Hoffmann, 1977*). Další „velké debaty“ již anglickou školu jako ústředního účastníka nezahrnuly. Hlavním důvodem byla opětovná nedůvěra americké akademické obce k metodologii přístupu, která byla v sedmdesátých a osmdesátých letech jen umocněna abstraktní povahou dominantního Waltzova neorealismu. Spíše jako vedlejší důsledek převládnutí amerického pozitivismu vymizela nejen náboženská argumentace, ale i sekulární normativní teorie a historie diplomacie z metakurikula disciplíny mezinárodních vztahů (*srov. Jones, 2003*).

Jak bude ukázáno v následujícím textu, anglická škola má rozhodně teorii MV co nabídnout. Je možné tvrdit, že další diskuze proběhly právě okolo témat, v nichž lze spatřovat hlavní sílu anglické školy: možnosti kooperace v prostředí mezinárodního anarchického stavu (odpovídá debatě mezi neoliberalismem a neorealismem) a otázky, týkající se povahy mezinárodněpolitické reality a způsobů jejího studia (racionalistické versus reflexivní přístupy).

Závěrečná poznámka se týká zvoleného a nikoli zcela bezproblémového označení přístupu jako anglické školy. Důvodem preferování tohoto názvu je kulturní tradice a institucionální ukotvení přístupu v Anglii, potažmo ve Velké Británii.⁴ Označení anglická škola je třeba vnímat spíše jako symbolické než jako geograficky determinující. Ve Velké Británii se totiž vyskytuje řada předních odborníků, které není možné s anglickou školou ztotožnit (S. Smith, F. Halliday), a kromě toho přístup mj. zahrnuje badatele ze Severní Ameriky, z Norska, z Dánska, z Německa, z Itálie, z Turecka, z Austrálie a z Číny (*Friedrichs, 2004, s. 89; dále srov. Dunne, 1998, s. 16, pozn. 56; Suganami, 2003, s. 253*).

OBSAHOVÁ NÁPLŇ ANGLICKÉ ŠKOLY

Jednotící prvky anglické školy

Mezinárodní politika je v přístupu anglické školy chápána jako „*oblast lidské zkušenosti*“ (*Wight, 1991, s. 1*) s „*vlastními charakteristikami, teoretickými problémy a jazykem*“ (*Jackson – Sørensen, 2003, s. 140*). V rámci svého ontologického zaměření dává anglická škola přednost studiu idejí nad materiálními podmínkami a holismu nad individualismem; výsledkem je důraz na kolektivní pravidla, včetně zkoumání jejich vzniku, obnovování a možnosti změny.

Počátečním bodem studia anglické školy je vymezení základních prvků, které tvoří páteř přístupu. Současný představitel anglické školy Robert H. Jackson připisuje „tradičnímu klasickému přístupu“ v porovnání s převážně americkým „behavioralistickým přístupem“ následující charakteristiky: 1) zkoumání lidských činností a společností a jejich výtvorů, nikoli struktur;⁵ 2) porozumění namísto výkladu, 3) normativnost namísto hodnotově neutrálního pozitivismu,⁶ 4) historicky konkrétní porozumění namísto analyticky abstraktního vysvětlování (*Jackson – Sørensen, 2003, s. 141*). R. H. Jackson shrnuje přístup anglické školy jako: „... *mnohotvárnost různých teoretických šetření, která nevnímají mezinárodní vztahy pouze jako svět moci, obezřetnosti, bohatství, schopností či nadvlády, nýbrž i jako svět sebeurčení, sdružování, členství, rovnosti, spravedlnosti, legitimních zájmů a práv, vzájemnosti, zvyků a úmluv, souhlasu i nesouhlasu, sporů, přečinů, zranění, škod, odškodnění a podobně čili shrnuto jako svět poskytující normativní základ lidského jednání.*“ (*Jackson, 1992, s. 271.*)

Tim Dunne (*Dunne, 1998, s. 5–11*) rozeznává „tři úvodní body“ přístupu, jmenovitě „*danou tradici výzkumu, interpretační přístup a výslovnou přítomnost normativního rozměru*“. Barry Buzan (*Buzan, 2001, s. 471*) nakonec nabízí následující tři charakteristiky anglické školy: 1) metodologický pluralismus, 2) historicismus, 3) provázanost tří klíčových konceptů – mezinárodního systému, mezinárodní společnosti a světové společnosti.

Mezinárodní systém, mezinárodní společnost, světová společnost a tři Wightovy tradice

Třemi základními koncepty anglické školy jsou *mezinárodní systém (international system)*, *mezinárodní společnost (international society)* a *světová společnost (world society)*. Následující část se zabývá představením těchto pojmů, jejich základními charakteristikami a vzájemným vymezením. Každý ze tří konceptů obsahuje dvě základní hodnoty – *řád* a *spravedlnost*, mající pro každý z konceptů jinou kvalitu a referenční bod.⁷

Mezinárodní systém či systém států je „*vytvořen v okamžiku, kdy dva nebo více států mají mezi sebou dostatečnou frekvenci kontaktů na ovlivnění svých rozhodnutí. Výsledkem je chování států jako částí jednoho celku.*“ (*Bull, 2002, s. 9.*) *Mezinárodní systém* je výsledkem existence suverénních států. Kritérium suverenity leží proto u zrodu *mezinárodního systému*. Pro existenci takového systému je nezbytné, aby státy, tj. nezávislá politická společenství, disponovaly vnitřní i vnější suverenitou.⁸ Aby bylo možné hovořit o *mezinárodním systému*, státy musejí prokázat vnější a vnitřní suverenitu nejen na normativní, nýbrž i faktické bázi (*Bull, 2002, s. 9*). Výsledkem suverenity států je mezinárodní anar-

chický stav: „... [p]okud jsou státy suverénní, systémem jejich kontaktů musí být anarchie; pokud je systém anarchický, jeho členové musejí odmítnout zastřešující vládu.“ (Buzan, 1991, s. 146.) Historickými příklady mezinárodního systému jsou řecké městské státy (*polis*), středověké italské městské státy a moderní národní státy.⁹ Základními hodnotami mezinárodního systému jsou „řád společenského života“, jenž je „základním prvkem lidských vztahů bez ohledu na [institucionálně-politické – pozn. aut.] uspořádání“,¹⁰ a „individuální či lidská spravedlnost“, udělující jedincům práva a povinnosti (Bull, 2002, s. 3–8 a 79).

Nejčastějším předmětem studia je v rámci anglické školy koncept *mezinárodní společnosti*. V dílech hlavních představitelů má tento koncept mimořádný – řečeno slovy Nicholase J. Renggera (Rengger, 1996, s. 63) – „téměř totemický význam“. *Mezinárodní společnost* či společnost států „existuje v okamžiku, kdy skupina států, vědoma si určitých společných zájmů a společných hodnot, vytvoří společnost, v jejímž rámci jsou státy spojeny sadou společných pravidel a podílejí se na chodu společných institucí“¹¹ (Bull, 2002, s. 13; dále srov. Manning, 1975; Butterfield – Wight /eds./, 1966; Wight, 1977; Bull – Watson /eds./, 1984; Mayall, 1990). Součástí takového uspořádání je vzájemná úcta k nároku na nezávislost, dodržování dohod, jejichž stranami se státy stanou, a vzájemné zdržení se použití síly proti sobě. *Mezinárodní společnost* v tomto smyslu postuluje mezinárodní systém, zatímco mezinárodní systém může existovat bez mezinárodní společnosti (Bull, 2002, s. 13).¹² Za příklad *mezinárodní společnosti* může sloužit evropský systém států (Friedrichs, 2004, s. 94 a 156, pozn. 4).

V otázce vzniku *mezinárodní společnosti* navrhuje Barry Buzan (Buzan, 1993: s. 333; Buzan, 1996, s. 262–265) rozlišovat mezi dvěmi možnými pohledy, založenými na klasickém sociologickém chápání společnosti jako *Gemeinschaft* a *Gesellschaft*.¹³ Zastáncem prvního pohledu je v anglické škole Martin Wight, který tvrdí, že historicky je *mezinárodní společnost* složena ze států, sdílejících určitý stupeň kulturní stejnorodosti, jež je vyjádřena ve společných hodnotách a institucích¹⁴ (Wight, 1977, s. 33). Hedley Bull a Adam Watson jsou naopak zastánci druhého pohledu na společnost: základní a současné minimální podmínkou funkčnosti společnosti je hodnota „mezinárodního řádu“ upravující vztahy mezi státy v systému a společnosti států (Bull – Watson /eds./, 1984). Druhou hodnotou *mezinárodní společnosti* je „mezinárodní či mezistátní spravedlnost“, která je charakterizována jako „soubor morálních pravidel, která připisují práva a povinnosti státům a národům“ (Bull, 2002, s. 78). M. Wight a po něm i H. Bull tvrdí, že historicko-geografický vývoj *mezinárodní společnosti* lze rozdělit na období *evropské mezinárodní společnosti*, jež se ve 20. století rozšířila do podoby *světové mezinárodní společnosti* (Wight, 1966 b, s. 89–131; Bull, 2002, s. 31–38).

Mezinárodní společnost podle Bullova názoru vzniká za účelem naplnění tří základních cílů: 1) omezení násilí a zaručení bezpečnosti, 2) dodržování dohod, 3) zajištění stability v oblasti soukromého a veřejného majetku (Bull, 2002, s. 3–5). V *mezinárodní společnosti* je ukotven další Bullův klíčový koncept *anarchické společnosti*. Anarchická společnost je založena na předpokladu slčitelnosti mezinárodního anarchického stavu s výše uvedenými cíli mezinárodní společnosti. *Mezinárodní společnost*, jež vzniká na základě společných – a tedy intersubjektivně sdílených – zájmů a hodnot, umožňuje spolupráci mezi státy, respektive mezi jejich elitami, a to i v podmínkách mezinárodního anarchického stavu.¹⁵ Bull takového sloučení dosáhl odmítnutím podobnosti mezinárodního anarchického stavu s hobbesovskou anarchií přirozeného stavu (srov. Bull, 2002, s. 44–47).

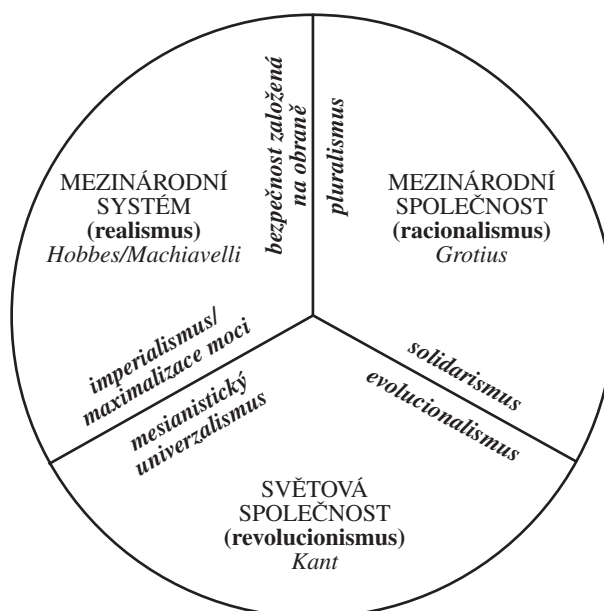
Třetím konceptem anglické školy je *světová společnost*. Jde o teoreticky zatím nejméně propracovaný koncept, jelikož pro většinu představitelů anglické školy byla (a do značné míry stále je) předmětem výzkumu *mezinárodní společnost* (Brown, 2001, s. 426–427; dále srov. Buzan, 1993, s. 336–340; Lipschutz, 1996, s. 106–107; Little, 1998, s. 59–79). Základními hodnotami *světové společnosti* jsou „světový řád“, který je charakterizován jako „sklony či vzorce lidských činností udržující primární a základní cíle společenského ži-

vota lidstva jako celku“ (Bull, 2002, s. 19), a „světová či kosmopolitní spravedlnost“, která je v této souvislosti chápána jako „soustava idejí, jež se snaží ozřejmit, co je dobré či správné pro svět jako celek“¹⁶ (Bull, 2002, s. 81). Nezbytnou podmínkou vzniku světové společnosti, která však sama nepostačuje, je přítomnost světového politického systému. Ten je chápán jako celosvětová síť interakcí, která nezahrnuje pouze státy, ale i ostatní politické aktéry bez ohledu na to, zdali je jejich povaha nadnárodní nebo ryze vnitrostátní (Bull, 2002, s. 266). Samotnou světovou společnost Bull (Bull, 2002, s. 269) nevnímá „pouze jako dosažení takového stupně interakce, který následně umožní vzájemné propojení celého lidstva, ale jako přítomnost společných zájmů a společných hodnot, na jejichž základě mohou být vystavěna společná pravidla a instituce. Koncept světové společnosti zaujímá v tomto smyslu stejný postoj k celkovému souhrnu světových sociálních interakcí jako koncept mezinárodní společnosti vůči konceptu mezinárodního systému.“

Zatímco v případě mezinárodní společnosti je referenčním bodem společných pravidel, hodnot a institucí suverénní stát, v případě světové společnosti jsou společná pravidla, hodnoty a instituce vztaheny k jedincům nacházejícím se kdekoli na světě (Bull, 2002, s. 266–271; Buzan, 1996, s. 263; Jackson – Sørensen, 2003, s. 143). Výše uvedený rozdíl způsobuje, že struktura suverénních států, tvořící základ mezinárodního systému i mezinárodní společnosti, je naopak pro světovou společnost nepoužitelná. Řečeno slovy H. Bulla (Bull, 1966 c, s. 68), „koncept univerzálního lidského společenství [tj. světové společnosti – pozn. aut.] se jeví jako potenciálně destruktivní ve vztahu ke společnosti suverénních států... protože obsahuje pravidla, která ji mohou podkopat“.

Výše uvedená situace značí napětí mezi suverenitou státu a individuálními (a do značné míry univerzálními) právy jedince. Praktickým vyústěním je existence dvou nesmiřitelných táborů v otázce legitimacy tzv. humanitární intervence, která je známa v rámci anglické školy jako diskuze mezi pluralisty a solidaristy (srov. Vincent, 1974; Butterfield – Wight /eds./, 1966; Bull /ed./, 1984).

Tři tradice anglické školy



Pramen: Buzan, Barry: The English School. An Underexploited Resource in IR. Review of International Studies, Vol. 27 (2001), No. 3, s. 475.

Martin Wight (*Wight, 1991*) nabízí alternativní označení tří základních konceptů anglické školy, jež jsou známy jako tři Wightovy tradice mezinárodní teorie.¹⁷ Základem těchto tří tradic mezinárodněpolitického myšlení jsou texty z oblasti mezinárodního práva, historie, politické filozofie a diplomacie. Každá z tradic je tak prizmatem, jímž je nahlíženo na mezinárodněpolitickou realitu.

Realismus či hobbesovská/machiavelistická tradice odpovídá *mezinárodnímu systému*. Wightův realismus se soustředí na studium států, jejich národních zájmů a procesu maximalizace moci. Státy jsou chápány jako kulečnickové koule v prostředí mezinárodního anarchického stavu. Základními realistickými institucemi jsou rovnováha moci a válka. Nejdůležitější roli při udržování řádu mezinárodního systému zastávají velmoci (*Wight, 1966 a, s. 149–175; Wight, 1977; Wight, 1991, s. 99–136, 164–179 a 206–232; dále srov. Butterfield, 1966 a, s. 132–148; Bull, 2002, s. 97–121 a 178–222*). Racionalismus či grotiiovská tradice¹⁸ odpovídá *mezinárodní společnosti*. Základními institucemi racionalismu jsou mezinárodní právo a diplomacie, které vznikly ustanovením společných hodnot a zájmů států (*Wight, 1991, s. 137–205; dále srov. Bull, 1966 c, s. 51–73; Bull, 2002, s. 122–177; Butterfield, 1966 b, s. 181–192; Neumann, 2002; Hurrell, 2001; Jackson, 2002, s. 1–28*). Konceptu *světové společnosti* odpovídá Wightův revolucionismus či kantovská tradice. Revolucionismus zkoumá možnosti zrovnoprávnění lidí, univerzalistický kosmopolitismus a transnacionální interakce (*Wight, 1991; Buzan, 2001, s. 475–476; Buzan, 2004*).

ANGLICKÁ ŠKOLA JAKO AKADEMICKÝ FENOMÉN

V rámci této části konzultace je přístup anglické školy zkoumán z úhlu akademické sociologie. V současné době zažíváme nebývalý zájem o anglickou školu, což dokazuje řada konferencí a publikací o akademickém vývoji anglické školy (*srov. např. Dunne, 1998; Buzan, 2001; Guzzini, 2001; Finemore, 2001; Friedrichs, 2004*). Nejzřetelnější ukázkou je současná snaha Barryho Buzana, jenž za tímto účelem vytvořil dokonce internetový portál (<http://www.leeds.ac.uk/polis/englishschool/>).

Na otázku, co způsobilo tak zřetelný rozdíl ve vnímání mezinárodních vztahů mezi dvěmi jinak kulturně-politicky blízkými zeměmi – USA a Velkou Británií –, odpovídá britský akademik Steve Smith následovně: „*Spojené státy musejí jako světová velmoc reagovat na světové problémy způsobem, jenž se nevyžaduje od Velké Británie. Praktickým důsledkem je manažerský pohled USA na oblast mezinárodních vztahů; světové problémy vyžadují řízení, které současně otevírá dveře technikám etablovaným v americkém obchodě. V případě Velké Británie vytvořila historie země spolu s její současnou pozicí podmínky pro zcela odlišný způsob chování. V něm je zdůrazněna role zprostředkování a jednání, tedy těch forem interakcí, které spíše odpovídají uměleckému pohledu na mezinárodní vztahy.*“ (*Smith /ed./, 1985, s. 54.*)

Je nesporné, že výše uvedené rozdíly se promítají i do akademické oblasti v obou zemích. Zatímco v USA je disciplína mezinárodních vztahů chápána a vyučována jako součást sociálních věd, Velká Británie takové představě „odolává“ a naopak vykazuje vysoký stupeň propojení mezi disciplínou mezinárodních vztahů a zakládajícími disciplínami: politickou filozofií, mezinárodním právem a historií (*Hurrell, 2001; Friedrichs, 2004, s. 91*).

Následující část nabízí časově a tematicky strukturovaný přehled literatury, jejíž vydávání lemovalo intelektuální vývoj přístupu. Použité časové rozdělení je založeno na čtyřech obdobích vývoje přístupu, navržených Ole Waeverem (*Waever, 1998, s. 85–89*).

První období pokrývá roky 1959–1966. U vzniku anglické školy stála institucionalizace do té doby neformálně pěstovaných osobních i profesních kontaktů akademiků a diplomatů (*Suganami, 2003, s. 255*). Místy setkání se staly *London School of Economics and Political Science*, kde v čele Katedry mezinárodních vztahů přes třicet let působil Charles Manning, a *British Committee on the Theory of International Politics*, kterou založil a jíž předsedal nejdříve Herbert Butterfield, posléze pak Martin Wight, Adam Watson

a Hedley Bull (*Watson, 1992, s. 2; Friedrichs, 2004, s. 93*). Zmíněné instituce nelze považovat za exkluzivní kluby, ale spíše za zónu intelektuální aktivity akademiků a diplomatů (*Buzan, 2001, s. 471*). Během tohoto období byly vypracovány hlavní koncepty přístupu a vyjádřena pozice anglické školy v rámci disciplíny. Toto období uzavírá vydání knihy *Diplomatic Investigations*, editované H. Butterfieldem a M. Wightem, a Bullova článku *International Theory: The Case for Classical Approach* (*Waever, 1998, s. 85*).

Druhé období je datováno mezi roky 1966 a 1977, kdy byly vydány hned dvě klíčové knihy: *The Anarchical Society* H. Bulla a posmrtně vydaný *Systems of States* M. Wighta (*Waever, 1998, s. 85–86*). V tomto období o sobě dává vědět mladší generace akademiků, mezi nimiž zaujímá významné místo J. R. Vincent díky své knize *Nonintervention and International Order* z roku 1974 (*Buzan, 2001, s. 473*).

Třetí etapa se rozkládá mezi roky 1977 a 1992. V tomto období dochází ke konsolidaci přístupu, stejně jako k dokončení generační výměny. Po Bullově smrti v polovině osmdesátých let se rozpadá systém pravidelných setkání akademiků. Za hlavní příspěvky této etapy je možné považovat knihy *The Expansion of International Society* editorů H. Bulla a A. Watsona (*Bull – Watson /ed./, 1984*) a *The Evolution of International Society* (*Watson, 1992*), v níž autor A. Watson rozvíjí srovnání historických systémů, jež započal M. Wight (*Buzan, 2001, s. 473*). Do tohoto období spadá též kniha J. R. Vincenta *Human Rights and International Relations* (*Vincent, 1986*).¹⁹

Třetí časové období je důležité i z jiného důvodu. Až do poloviny osmdesátých let neměl zkoumaný přístup žádné „oficiální“ označení. V roce 1981 publikoval Roy Jones polemický a značně idiosynkratický článek *The English School of International Relations: A Case for Closure*, v němž odmítá představu existence teoretického přístupu, který označuje jako anglickou školu. Autor paradoxně dosáhl pravého opaku; označení anglická škola se stalo synonymem pro výše popsané akademické aktivity. Mezi přívrženci přístupu i akademiky nacházejícími se vně této školy se teprve nyní začíná utvářet kolektivní vědomí o existenci tzv. anglické školy. Dvě následující desetiletí jsou až na výjimky charakteristická spíše konstruováním akademického fenoménu než teoretickými inovacemi přístupu samotného (*Suganami, 2003, s. 254–255; Friedrichs, 2004, s. 96–98*).

Poslední (čtvrtá) etapa trvá od roku 1992 do současnosti a je ztělesněna novou generací badatelů, kteří již mají minimum či žádné spojení s původními akademickými institucemi (*Buzan, 2001, s. 473*). V tomto období dochází k nevídanému nárůstu počtu článků i knih o anglické škole samotné a o její pozici v disciplíně mezinárodních vztahů (srov. především *Epp, 1998; Little, 1991; Little, 1995; Little, 1998; Little, 2000; Little, 2003; Waever, 1998; Watson, 1992; Dunne, 1998; Dunne, 2001; Der Derian /ed./, 1995; Alderson – Hurrell /eds./, 2000; Suganami, 2001; Suganami, 2003; Buzan, 2001; Buzan, 2004; Finnemore, 2001; Guzzini, 2001; Jackson – Sørensen, 2003; Friedrichs, 2004*). Kromě toho se objevují snahy o propojení anglické školy s neorealismem (srov. *Buzan, 1993; Little, 1995; Buzan – Little, 1996*), s konstruktivismem (srov. *Dunne, 1995 b; Waever, 1999; Friedrichs, 2004*), s teorií režimů (srov. *Evans – Wilson, 1992; Hurrell, 1993; Buzan, 1993*) a s konceptem globalizace (srov. *Lipschutz, 1996; Mayall, 2000; Brown, 2001; Makinda, 2001*). Vedle snah o teoretickou syntézu a o přehodnocení přístupu se stále častěji lze setkat s aplikací anglické školy na aktuální témata, konkrétně na problematiku Evropské unie (srov. *Diez – Whitman, 2000*), lidských práv a práv menšin a tzv. humanitární intervence (srov. *Vincent, 1974; Vincent, 1986; Bull, 1984; Wheeler, 1992; Mayall, 1998, s. 173–183; Wheeler, 2000; Suganami, 2001; Buzan, 2004; Jackson – Sørensen, 2003, s. 152–169*).

NAMÍSTO ZÁVĚRU: KRITIKA ANGLICKÉ ŠKOLY

Anglická škola je v současné literatuře často stavěna do role zlaté střední cesty (via media) mezi realismem a liberalismem (srov. *Jackson – Sørensen, 2003, s. 141; Friedrichs, 2004, s. 85–101*). Takový obraz však odporuje Wightově (*Wight, 1991*) i Bullově (*Bull,*

2002) představě o vzájemném diskurzu tří doplňujících se tradic či konceptů.²⁰ Nedorozumění vyplývá z omezení obsahu anglické školy na koncept *mezinárodní společnosti*, již odpovídá ve Wightově klasifikaci racionalismus. Ve skutečnosti však koncept *mezinárodní společnosti* představuje pomyslnou třetinu obsahového univerza, byť teoreticky nejvíce propracovanou. Ze stejného důvodu je nezbytné odmítnout další zažitou představu stavějící anglickou školu do pozice „jemnější“ verze realismu (srov. Little, 2000, s. 395–422).

Vhodnou metaforou metateoretického propojení tří tradic tak není strategie racionalistického mostu mezi realismem a revolucionismem, nýbrž strategie „stejně vzdálenosti“, spočívající v postupu, s jehož pomocí lze kterýkoli ze tří konceptů vystavit kritice ze strany zbývajících dvou částí (Friedrichs, 2004, s. 87; dále srov. Waever, 1999). Tím dojde k překonání představy ontologické primárnosti *mezinárodní společnosti*, jež je ve skutečnosti „primárnosti“ empirickou. Výsledkem je vytvoření pluralistního intelektuálního prostoru pro uváženou diskuzi.

Avšak ani výše uvedený postup nemůže (a ani by neměl) zakrýt určitou ontologickou nesoudržnost v rámci anglické školy. Jako zásadní vnitřní rozpor přístupu je poměrně často uváděna nejasnost (či dokonce nemožnost) přechodu mezi *mezinárodní společností* a *světovou společností*, kde dochází ke změně referenčního bodu – od státu k jednotlivci. Jde o obdobu diskuze, jež je v politické filozofii známa jako spor mezi komunitaristy a kosmopolity a v mezinárodním právu pak jako spor o legitimitu a legálnost tzv. humanitární intervence. Ve středu polemiky stojí otázka míry slučitelnosti kolektivních a individuálních práv. Kdy postoupí solidarismus *mezinárodní společnosti* do takové míry, že zpochybní suverenitu státu? Či je státní suverenita natolik pružným sociálním konstruktem, že se vyvíjí současně s postupem solidarismu a rozporu mezi nimi jsou průběžně usmiřovány? (Buzan, 2004, s. 21; Lipschutz, 1996.)

Je tedy možné sloučit rozdílné ontologie anglické školy? V této oblasti lze souhlasit s Wendtem (Wendt, 1999, s. 147–167), odkazujícím na problém dodatečně se objevujících entit se změnou měřítka struktury (supervenience), které následně vytvářejí realitu *sui generis*. Wendt (Wendt, 1999, s. 162, pozn. 68) v typologicky obdobném případě upozorňuje na nemožnost (a ve smyslu falešné naděje i nebezpečnosti) snah o plnou integraci individuálních a kolektivních vyobrazení. Jako vhodný se zdá postup Marthy Finnemore (Finnemore, 2001, s. 509–513), která považuje tři základní koncepty anglické školy za soubor weberovských ideálně-typových sociálních struktur bez ambice je metateoreticky integrovat. Opačnou cestou se naopak vydal Barry Buzan ve svém současném projektu představení anglické školy jako „velké teorie“, tvořící jádro transatlantických diskuzí v disciplíně mezinárodních vztahů (Buzan, 2001; Buzan, 2004).

Často kladenou otázkou je, zdali lze považovat anglickou školu za teorii. Před odpovědí je nejdříve nezbytné se zamyslet nad povahou teorie obecně. Jak ukazuje Buzan (Buzan, 2004, s. 24), odpověď na otázku, co je teorie a co nikoli, se bude různit v závislosti na místě, kde bude otázka položena. Zatímco evropská akademická komunita používá termín *teorie* pro jakoukoli činnost, která systematicky uspořádává danou oblast vědění, strukturuje kladené otázky a vytváří souvislou sadu vzájemně provázaných konceptů a kategorií, představa většiny amerických vědců je, že teorie přesně vysvětluje a obsahuje (či je schopna vytvořit) empiricky testovatelné hypotézy, které jsou založeny na metodologii přírodních věd v logice schématu vztahů mezi příčinami a jejich následky (srov. Buzan, 2004, s. 24–26). Zatímco anglická škola vyhoví evropskému chápání teorie, do pozitivistického rámce amerického pohledu se nevejde.

Dalším problematickým bodem anglické školy je její metodologie, respektive nejasnost, jež v tomto bodě panuje. Příčina tkví ve skutečnosti, že metodologie nikdy nepatřila k prioritním zájmům badatelů ztotožňovaných s anglickou školou. Většina děl kombinuje interpretační, historiografické a komparativní postupy. Richard Little (Little, 1998; Little, 2000) tvrdí, že tři základní koncepty přístupu nejsou pouhou řadou ontologických výroků o mezinárodněpolitické realitě, nýbrž součástmi komplexního teoretického obra-

zu. Rozdíly v ontologické povaze tří základních konceptů tak *údajně* mají důsledky i v odlišné metodologii každého z nich: *mezinárodní systém* je spojen s pozitivistickou metodologií (analýza opakujících se vzorců chování); *mezinárodní společnost* s interpretační či hermeneutickou metodologií (zkoumání jazyka, jenž je chápán jako rozhodující prvek ustavujících pravidel, institucí a zájmů); *světová společnost*, jež může být smysluplně studována pouze uplatněním kritické teorie (studium podmínek pro uskutečnění nezbytných změn za účelem naplnění skutečných lidských hodnot), (Little, 2000, s. 395). Zůstává otázkou, zdali musí být opravdu každý ze tří konceptů anglické školy pevně spjat s určitou metodologií a naopak zdali se použitelnost každé z výše uvedených metodologií vyčerpá jejím výhradním použitím pro jeden konkrétní koncept.

Realistická kritika anglické školy je založena na tvrzení, že v praxi je téměř nemožné pozorovat vliv norem na mezinárodněpolitické chování států. Co rozhoduje, jsou zájmy zemí a prostředek k jejich dosažení – moc (Copeland, 2003, s. 427–441). V případě rozporu mezi mezinárodními závazky a národními zájmy dané země podle realistů vždy převládou národní zájmy z důvodu zajištění fyzického přežití státu a jeho bezpečnosti. Z tohoto tvrzení vyplývá zcela odlišný pohled na zahraniční politiku. Zatímco realisté ji chápou instrumentálně jako funkci zajištění přežití státu a jeho bezpečnosti, anglická škola konceptualizuje zahraniční politiku jako sféru diplomacie, která je základní institucí *mezinárodní společnosti*. Cílem zahraniční politiky tak není vlastní zájem jako v případě realismu, nýbrž koordinace národních zájmů a spolupráce mezi státy, jež je zajištěna sociální povahou mezinárodního řádu a spravedlnosti, projevujících se přítomností intersubjektivních představ státníků.

Liberalismus naopak kritizuje mlčení anglické školy v otázce vlivu společnosti určitého státu na politická rozhodnutí, stejně jako nedostatek zájmu o studium demokracie, pokroku a tzv. demokratické teze. Také je kritizován nezájem o studium vnitrostátních faktorů, ovlivňujících koncepci zahraniční politiky daného státu. Takový deficit vyplývá z konceptuálního oddělení vnitrostátní a mezinárodněpolitické reality, jenž je společný anglické škole i realismu (Jackson – Sørensen, 2003, s. 166).

Tradičně problematickým místem anglické školy je minimální zájem o ekonomická témata. Omezení anglické školy na koncept *mezinárodní společnosti* tak způsobuje nemožnost studia ekonomických témat, kde zaujímají stále důležitější roli nestátní aktéři (srov. Lipschutz, 1996, s. 102; Guzzini, 2001, s. 500). Stejný bod kritizuje i marxistická tradice myšlení, i když z jiného důvodu: příliš velké zaměření se na interakce mezi státy zabraňuje anglické škole vnímat světové (a třídně založené) ekonomické rozdíly, nespravedlnosti a vykořisťování, odehrávající se v infrastruktuře světové společnosti. Alternativu, založenou na výměně materiální ontologie za ontologii, spočívající na idejích, ztělesňuje kritika Kena Bootha (Booth, 1995), jenž tvrdí, že důraz na národní stát je problémem, nikoli řešením. Přístup „globální nespravedlnosti“, jehož je Booth představitelem, uznává roli národního státu, avšak současně vznáší kosmopolitní kritiku jeho nemorálnosti. Takový argument představuje výzvu pro anglickou školu, v níž bývá chování státu často ztožňováno s činností jeho politické elity – státníků a diplomatů. Namísto toho je požadováno zaměření pozornosti na vztah politické elity a občanů dané země (srov. Jackson – Sørensen, 2003, s. 168–170).

(Nejen) postkolonialistická kritika anglické školy míří na její preferování západních hodnot a evropské civilizace, stejně jako na představu o nezbytnosti „pohlčení“ neevropských prvků. Suganami (Suganami, 2003, s. 260) dokonce tvrdí, že psaní Charlese Manninga obsahuje nejen silnou vizi střetu civilizací, ale i zjevné prvky rasismu, konkrétně obhajobu apartheidu v Jihoafrické republice (srov. Manning, 1964, s. 135–149). V této souvislosti je dalším „problematickým“ členem R. H. Jackson, který na jedné straně odmítá tzv. humanitární intervenci jako paternalistickou, na druhé straně však podporuje potenciální rozhodnutí *mezinárodní společnosti* vyhostit „zhroutené státy“ z mezinárodních organizací, a dokonce s nimi i zrušit diplomatické styky (Jackson, 1990). Jak podotýká

Suganami (*Suganami, 2003, s. 263*), je s podivem, že tato rozhodnutí Jackson jako pater-nalistická nevnímá a navíc se nezajímá ani o příčiny zhroucení takových zemí (kolonia-lismus, hegemonie).

Na závěr lze konstatovat, že anglická škola představuje originální příspěvek do teorie mezinárodních vztahů. K silným stránkám přístupu bezesporu patří odmítnutí analogie hobbesovské anarchie přirozeného stavu a mezinárodního anarchického stavu, umožňují-cí spolupráci mezi státy, dále pak kombinace strukturálních a historických vhledů do me-zinárodněpolitické reality, citlivost přístupu vůči ostatním disciplínám, začlenění inter-subjektivní dimenze lidských činností do přístupu a zkoumání norem a institucí, které jsou schopny zavést do sociálně-politické reality vyváženou kombinaci řádu a spravedlnosti. Současné snahy o další zkoumání a prohlubování obsahového vesmíru a metodologií, ja-kož i o aplikaci přístupu na aktuální problémy představují způsob, jak zvýšit zájem o je-ho použití mezi novou generací vědců, zabývajících se disciplínou mezinárodních vztahů. Úsilí o obnovu anglické školy (Buzan, Dunne) tak lze chápat jako symbolický počátek no-vé (páté) etapy, zabývajících se zpřesněním základních konceptů a vyjasněním podstaty me-todologického pluralismu.

¹ Termín argumentace mezi představiteli idealismu a realismu je preferován před obvyklejším výrazem „první velká debata“ disciplíny mezinárodních vztahů z důvodu problematičnosti druhého označení. Přestože tehdejší doba zahrnovala odlišné strany argumentace (idealismus, realismus), mezi těmito stranami nedošlo ke skutečné diskuzi (srov. Brown, 1997; Wilson, 1998; Ashworth, 2002; Jones, 2003).

² V této době ještě není možné hovořit o anglické škole, i když hlavní kritik „idealismu“, Brit E. H. Carr, je někdy uváděn jako zakladatel anglické školy. Tato konzultace se drží výkladu, jenž uznává vliv Carrova myšle-ní na přístup anglické školy, nicméně tohoto autora do přístupu samotného nezařazuje.

³ Za hlavní účastníky tehdejší diskuze lze v táboře tradicionalistů považovat H. Bulla a v táboře behavioralistů M. Kaplana (srov. Bull, 1966 a; Kaplan, 1966).

⁴ Termín anglická škola není bezproblémový ani v rámci Velké Británie, a to vzhledem k výrazné participaci velšských a skotských odborníků, či dokonce celých institucí (University of Aberystwyth). Navzdory jisté pro-blematičnosti bylo označení anglická škola zvoleno vzhledem k nejčastějšímu výskytu v literatuře a k obsa-hové neutralitě konceptu. Alternativní označení, obsahující spojení „mezinárodní společnost“ (international society approach), totiž evokuje pouze jeden ze tří základních konceptů přístupu a působí redukcionisticky právě z obsahového hlediska. Třetí možné označení – „klasický či tradiční přístup“ – je příliš vágní a navíc naznačuje existenci logického protikladu v podobě jednoho soudržného moderního přístupu, jenž však neexi-stuje.

⁵ Tvrzení o údajném nezájmu anglické školy o zkoumání struktur je problematické a lze je vyvrátit poukazem na skutečnost, že knihy *The Nature of International Society* C. Manninga, *Sovereign Statehood* A. Jamese a část *The Anarchical Society* H. Bulla se zkoumáním struktur systematicky zabývají (srov. Suganami, 2003, s. 257).

⁶ K otázce hodnotové neutrality a normativity Hedley Bull podotýká: „... nesnažím se naznačit nic tak absurd-ního, jako je tvrzení, že tato práce [tj. kniha *The Anarchical Society* – pozn. aut.] je hodnotově neutrální. Prá-ce tohoto charakteru, jež by nevycházela z určitých morálních a politických předpokladů, nemůže existovat. Pokud by existovala, byla by sterilní...“ (Bull, 2002, s. XV.)

⁷ Referenčním bodem je míněna skutečnost, že každý z konceptů se vyznačuje jinou ontologií. Odpověď na otázku – „Co je základem reality?“ – tak bude pro každý ze tří konceptů odlišná. H. Bull (Bull, 2002, s. 74–75) poznamenává, že „řád není pouze okamžitým či možným stavem, respektive podmínkou světové politiky, nýbrž je i obecně ceněn jako hodnota... nikoli však jediná a nevždy převládající“. Bull pokračuje komentá-řem ke spravedlnosti: „... ve věci spravedlnosti na rozdíl od řádu můžeme vždy dosáhnout pouze osobní či subjektivní definice... Nehodlám načrtnout žádnou osobní představu, jak by měla vypadat spravedlivá světo-vá politika.“ Na závěr autor porovnává relativní význam obou základních hodnot a dospívá k závěru, že „řád“ je „podmínkou pro uskutečnění ostatních hodnot, včetně spravedlnosti“ (Bull, 2002, s. 93).

⁸ Vnitřní suverenita se vyznačuje svrchovanou mocí vlády nad určitým územím a obyvatelstvem, které na tom-to území žije. Nejvýznamnější charakteristikou vnější suverenity není svrchovanost, ale nezávislost státu na vnější moci, tzn. na svrchovanostech ostatních států (Bull, 2002, s. 9).

⁹ Podrobný přehled historických mezinárodních systémů a jejich typologií – mezinárodní (primární) systémy suverénních států versus suverénní systémy států viz Wight, 1977, s. 21–45, 1. kapitola *De systematibus civi-tatum*. Pokud není uvedeno jinak, mezinárodní systém znamená v kontextu práce první jmenovaný typ systé-mu států.

¹⁰ Bull pokračuje v definici na jiném místě a dodává: „... řád společenského života je vzorec lidské činnosti, jenž udržuje základní, primární a univerzální cíle společenského života.“ (Bull, 2002, s. 4.)

- ¹¹ V tomto bodě je možné spatřovat blízkost anglické školy a teorie režimů, avšak zatímco druhý koncept chápe společné zájmy, normy a pravidla spíše instrumentálně (regulativní význam), v tradici anglické školy mají hlubší, konstitutivní rozměr (srov. Hurrell, 1993; Dunne, 1995 a, s. 140–143; Alderson – Hurrell /ed./, 2000, s. 27; pro rozlišení tzv. primárních a sekundárních institucí srov. Buzan, 2004, s. 161–195).
- ¹² Možnost přeměny mezinárodního systému v mezinárodní společnost srov. sborník *The Expansion of International Society*, jehož editory jsou H. Bull a A. Watson (Bull – Watson /eds./, 1984).
- ¹³ Toto rozlišení původně artikuloval F. Tönnies (Tönnies, 1957). V *Gemeinschaft* pohledu je společnost chápána jako tradiční, organická a historická; v *Gesellschaft* pohledu je společnost vytvářena smluvně.
- ¹⁴ Situaci nejjednodušší skutečnost, že Martin Wight používal ve většině případů pojem mezinárodní systém v kontextu, v němž ostatní představitelé anglické školy diagnostikují mezinárodní společnost (srov. Wight, 1977; Buzan, 1993, s. 333).
- ¹⁵ Tuto situaci lze parafrázovat slovy konstruktivisty Alexandra Wendta (Wendt, 1992, s. 391–425): „... anarchie bude tím, co z ní státy udělají.“
- ¹⁶ Bull (Bull, 2002, s. 21) dodává, že „světový řád je morálně nadřazen mezinárodnímu řádu“.
- ¹⁷ Wight používá termín mezinárodní teorie jako mezinárodněpolitickou obdobu politické teorie, zabývající se politickým uspořádáním uvnitř suverénních států (srov. Wight, 1966 c, s. 17–34; Wight, 1991, s. 1). Bullovy výhrady k Wightovým třem tradicím viz Bullova předmluva ke knize, Wight, 1991, s. XVIII.
- ¹⁸ Wightův racionalismus nelze ztotožňovat s tzv. racionalismem v převážně americké debatě *rationalismus versus reflexivismus* (srov. Buzan, 2001, s. 474, pozn. 14).
- ¹⁹ K dalším knihám, vydaným v období 1977–1992, jejichž autory byla nastupující generace badatelů, patří zejména práce Mayalla (Mayall /ed./, 1982; Mayall, 1990), Jamese (James, 1986), Jacksona (Jackson, 1990) a Millera s Vincentem (Miller – Vincent /eds./, 1990).
- ²⁰ Sám H. Bull k nebezpečí redukcionismu podotýká: „... interpretace mezinárodních událostí, založená na dominanci či představě mezinárodní společnosti jako na jediném prvku [anglické školy – pozn. aut.], bude vždy chybná. To proto, že mezinárodní společnost není více než jedním ze základních prvků v moderní mezinárodní politice.“ (Bull, 2002, s. 49.)

Literatura

- Alderson, Kai – Hurrell, Andrew (eds., 2000): *Hedley Bull on International Society*. London: Macmillan, 2000.
- Ashworth, Lucian M. (2002): *Did the Realist-Idealist Great Debate Really Happen? A Revisionist History of International Relations*. *International Relations*, Vol. 16 (2002), No. 1, s. 33–51.
- Booth, Ken (1995): *Human Wrongs and International Relations*. *International Affairs*, No. 71 (1995), s. 103–126.
- Brown, Chris (1997): *Understanding International Relations*. Houndmills: Macmillan, 1997.
- Brown, Chris (2001): *World Society and the English School. An „International Society“ Perspective on World Society*. *European Journal of International Relations*, Vol. 7 (2001), No. 4, s. 423–441.
- Bull, Hedley (1966 a): *International Theory. The Case for a Classical Approach*. *World Politics*, Vol. 18 (April 1966), No. 3, s. 361–377.
- Bull, Hedley (ed., 1984): *Intervention in World Politics*. Oxford: Clarendon Press, 1984.
- Bull, Hedley (1991): *Preface. Martin Wight and the Theory of International Relations*. In: Wight, Martin: *International Theory. The Three Traditions*. Leicester: Leicester University Press/Royal Institute of International Affairs, 1991, s. IX–XXIII (sborník sestavili: Porter, Brian a Wight, Gabriele).
- Bull, Hedley (1966 b): *Society and Anarchy in International Relations*. In: Butterfield, Herbert – Wight, Martin (eds.): *Diplomatic Investigations*. London: Allen and Unwin, 1966, s. 35–50.
- Bull, Hedley (2002): *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. Houndmills: Palgrave, 2002 (1. vydání vyšlo v roce 1977).
- Bull, Hedley (1966 c): *The Grotian Conception of International Society*. In: Butterfield, Herbert – Wight, Martin (eds.): *Diplomatic Investigations*. London: Allen and Unwin, 1966, s. 51–74.
- Bull, Hedley (1995): *The Theory of International Politics, 1919–1969*. In: Porter, Brian (ed.): *The Aberystwyth Papers. International Politics 1919–69*. London: Oxford University Press, 1972, s. 30–50. Přetištěno in: Der Derian, James (ed.): *International Theory. Critical Investigations*. Houndmills: Macmillan Press, 1995, s. 181–211.
- Bull, Hedley – Watson, Adam (eds., 1984): *The Expansion of International Society*. Oxford: Oxford University Press, 1984.
- Butterfield, Herbert (1966 a): *The Balance of Power*. In: Butterfield, Herbert – Wight, Martin (eds.): *Diplomatic Investigations*. London: Allen and Unwin, 1966, s. 132–148.
- Butterfield, Herbert (1966 b): *The New Diplomacy and Historical Diplomacy*. In: Butterfield, Herbert – Wight, Martin (eds.): *Diplomatic Investigations*. London: Allen and Unwin, 1966, s. 181–192.
- Butterfield, Herbert – Wight, Martin (eds., 1966): *Diplomatic Investigations*. London: Allen and Unwin, 1966.
- Buzan, Barry (1993): *From International System to International Society. Structural Realism and Regime Theory Meet the English School*. *International Organization*, Vol. 47 (1993), No. 3, s. 327–352.
- Buzan, Barry (2004): *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Buzan, Barry (1996): *International Society and International Security*. In: Fawn, Rick – Larkins, Jeremy (eds.): *International Society after the Cold War*. London: Macmillan, 1996, s. 261–287.

- Buzan, Barry (1991): *People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. London: Harvester, 1991.
- Buzan, Barry (2001): *The English School. An Underexploited Resource in IR*. *Review of International Studies*, Vol. 27 (2001), No. 3, s. 471–488.
- Buzan, Barry – Little, Richard (1966): *Reconceptualizing Anarchy. Structural Realism Meets World History*. *European Journal of International Relations*, Vol. 2 (1996), No. 4, s. 403–438.
- Copeland, Dale C. (2003): *A Realist Critique of the English School*. *Review of International Studies*, Vol. 29 (2003), No. 3, s. 427–441.
- Der Derian, James (ed., 1995): *International Theory. Critical Investigations*. London: Macmillan, 1995.
- Diez, Thomas – Whitman, Richard (2000): *Analysing European Integration, Reflecting on the English School. Scenarios for an Encounter*. Copenhagen: Copenhagen Peace Research Institute, COPRI, Working Papers, No. 20, 2000.
- Dunne, Tim (1995 a): *International Society. Theoretical Promises Fulfilled? Cooperation and Conflict*, Vol. 30 (1995), No. 2, s. 125–154.
- Dunne, Tim (1998): *Inventing International Society. A History of the English School*. London: Macmillan, 1998.
- Dunne, Tim (2001): *New Thinking on International Society*. *British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 3 (2001), No. 2, s. 223–244.
- Dunne, Tim (1995 b): *The Social Construction of International Society*. *European Journal of International Relations*, Vol. 1 (1995), No. 3, s. 367–389.
- Epp, Roger (1998): *The English School on the Frontiers of International Society. A Hermeneutic Recollection*. *Review of International Studies*, Vol. 24 (1998), special issue, s. 47–63.
- Evans, Tony – Wilson, Peter (1992): *Regime Theory and the English School of International Relations. A Comparison*. *Millennium*, Vol. 21 (1992), No. 3, s. 329–351.
- Fawn, Rick – Larkins, Jeremy (1996): *International Society after the Cold War: Theoretical Interpretations and Practical Implications*. In: Fawn, Rick – Larkins, Jeremy (eds.): *International Society after the Cold War*. London: Macmillan, 1996, s. 1–28.
- Fawn, Rick – Larkins, Jeremy (eds., 1996): *International Society after the Cold War*. London: Macmillan, 1996.
- Finnemore, Martha (2001): *Exporting the English School*. *Review of International Studies*, Vol. 27 (2001), No. 3, s. 509–513.
- Friedrichs, Jörg (2004): *European Approaches to International Relations Theory. A House with Many Mansions*. London – New York: Routledge, 2004.
- Guzzini, Stefano (2001): *Calling for a Less „Brandish“ and Less „Grand“ Reconvention*. *Review of International Studies*, Vol. 27 (2001), No. 3, s. 495–501.
- Hoffmann, Stanley (1977): *An American Social Science*. *International Relations, Daedalus*, Vol. 106 (1977), No. 3, s. 41–60.
- Hurrell, Andrew (1993): *International Society and the Study of Regimes. A Reflective Approach*. In: Rittberger, Volker (ed.): *Regime Theory and International Relations*. Oxford: Clarendon, 1993, s. 49–72.
- Hurrell, Andrew (2001): *Keeping History, Law and Political Philosophy Firmly within the English School*. *Review of International Studies*, Vol. 27 (2001), No. 3, s. 489–494.
- Jackson, Robert H. (1996): *Is There a Classical International Theory?* In: Smith, Steve – Booth, Ken – Zaleski, Marysia (eds.): *International Theory. Positivism and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Jackson, Robert H. (2002): *Martin Wight's Thought on Diplomacy*. *Diplomacy and Statecraft*, Vol. 13 (December 2002), No. 4, s. 1–28.
- Jackson, Robert H. (1992): *Pluralism in International Political Theory*. *Review of International Studies*, Vol. 18 (1992), No. 3, s. 271–281.
- Jackson, Robert H. (1990): *Quasi-States, Sovereignty, International Relations and the Third World*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Jackson, Robert H. – Sørensen, Georg (2003): *Introduction to International Relations. Theories and Approaches*. Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 139–174 (kapitola 5).
- James, Alan (1986): *Sovereign Statehood. The Basis of International Society*. London: Allen and Unwin, 1986.
- Jones, Charles (2003): *Christian Realism and the Foundations of the English School*. *International Relations*, Vol. 17 (2003), No. 3, s. 371–387.
- Jones, Roy E. (1981): *The English School of International Relations. A Case for Closure*. *Review of International Studies*, Vol. 7 (1981), No. 1, s. 1–13.
- Kaplan, Morton A. (1966): *The New Great Debate. Traditionalism vs. Science in International Relations*. *World Politics*, Vol. 19 (October 1966), No. 1, s. 1–20.
- Lipschutz, Ronnie D. (1996): *Reconstructing World Politics. The Emergence of Global Civil Society*. In: Fawn, Rick – Larkins, Jeremy (eds.): *International Society after the Cold War*. London: Macmillan, 1996, s. 101–134.
- Little, Richard (1991): *International Relations and the Methodological Turn*. *Political Studies*, No. 39 (1991), s. 463–478.
- Little, Richard (1998): *International System, International Society and World Society. A Re-evaluation of the English School*. In: Roberson, B. A. (ed.): *International Society and the Development of International Relations Theory*. London: Pinter, 1998, s. 59–79.

- Little, Richard (1995): Neorealism and the English School. A Methodological, Ontological and Theoretical Re-assessment. *European Journal of International Relations*, Vol. 1 (1995), No. 1, s. 9–34.
- Little, Richard (2000): The English School's Contribution to the Study of International Relations. *European Journal of International Relations*, Vol. 6 (2000), No. 3, s. 395–422.
- Little, Richard (2003): The English School vs. American Realism. A Meeting of Minds or Divided by a Common Language? *Review of International Studies*, Vol. 29 (2003), No. 3, s. 443–460.
- Makinda, Samuel (2001): International Society and Global Governance. *Cooperation and Conflict*, Vol. 36 (2001), No. 3, s. 334–337.
- Manning, Charles (1964): In Defence of Apartheid. *Foreign Affairs*, Vol. 43 (1964), No. 1, s. 135–149.
- Manning, Charles (1975): *The Nature of International Society*. London: Macmillan, 1975 (1. vydání vyšlo v roce 1962).
- Mayall, James (1998): Intervention in International Society. Theory and Practice in Contemporary Perspective. In: Roberson, B. A. (ed.): *International Society and the Development of International Relations Theory*. London: Pinter, 1998, s. 173–183.
- Mayall, James (1990): *Nationalism and International Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Mayall, James (ed., 1982): *The Community of States. A Study in International Political Theory*. London: George Allen and Unwin, 1982.
- Mayall, James (2000): *World Politics. Progress and Its Limits*. Cambridge: Polity, 2000.
- Miller, J. D. B. – Vincent, John R. (eds., 1990): *Order and Violence. Hedley Bull and International Relations*. Oxford: Clarendon, 1990.
- Neumann, Iver (2002): *The English School and Diplomacy. The Netherlands Institute of International Relations (Clingendael), Discussion Papers in Diplomacy Series #79, 2002*.
- Rengger, Nicholas J. (1996): A City Which Sustains All Things? Communitarianism and International Society. In: Fawn, Rick – Larkins, Jeremy (eds.): *International Society after the Cold War*. London: Macmillan, 1996, s. 63–83.
- Roberson, B. A. (ed., 1998 a): *International Society and the Development of International Relations Theory*. London: Pinter, 1998.
- Roberson, B. A. (1998 b): Proving the Idea and Prospects for International Society. In: Roberson, B. A. (ed.): *International Society and the Development of International Relations Theory*. London: Pinter, 1998, s. 1–16.
- Smith, Steve (ed., 1985): *International Relations. British and American Perspectives*. Oxford: Blackwell, 1985.
- Suganami, Hidemi (2003): British Institutionalists, or the English School, 20 Years On. *International Relations*, Vol. 17 (2003), No. 3, s. 253–271.
- Suganami, Hidemi (2001): On Hedley Bull's The Anarchical Society. A Paper for Pan-European IR Conference, September 2001.
- Suganami, Hidemi (1983): The Structure of Institutionalism. An Anatomy of British Mainstream International Relations. *International Relations*, Vol. 7 (1983), No. 2, s. 363–381.
- Tönnies, Ferdinand (1957): *Community and Society [Gemeinschaft und Gesellschaft]*. Ann Arbor: Michigan State University Press, 1957 (1. vydání vyšlo v roce 1887).
- Vincent, John R. (1986): *Human Rights and International Relations. Issues and Responses*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- Vincent, John R. (1974): *Nonintervention and International Order*. Princeton: Princeton University Press, 1974.
- Waever, Ole (1999): Does the English School's Via Media equal the Contemporary Constructivist Middle Ground? Manchester: BISA Conference Paper, 1999.
- Waever, Ole (1998): Four Meanings of International Society. A Trans-Atlantic Dialogue. In: Roberson, B. A. (ed.): *International Society and the Development of International Relations Theory*. London: Pinter, 1998, s. 80–144.
- Watson, Adam (1992): *The Evolution of International Society*. London: Routledge, 1992.
- Wendt, Alexander (1992): Anarchy is What States Make of It. *The Social Construction of Power Politics. International Organization*, Vol. 46 (1992), No. 2, s. 391–425.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Wheeler, Nicholas J. (1992): Pluralist and Solidarist Conceptions of International Society. Bull and Vincent on Humanitarian Intervention. *Millennium*, Vol. 21 (1992), No. 3, s. 463–487.
- Wheeler, Nicholas J. (2000): *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Wight, Martin (1987): An Anatomy of International Thought. *Review of International Studies*, Vol. 13 (1987), No. 3, s. 221–227 (1. vydání vyšlo v roce 1960).
- Wight, Martin (1991): *International Theory. The Three Traditions*. Leicester: Leicester University Press – Royal Institute of International Affairs, 1991 (sborník sestavili: Porter, Brian a Wight, Gabriele).
- Wight, Martin (1979): *Power Politics*. London: Penguin Books – Royal Institute of International Affairs, 1979 (sborník sestavili: Bull, Hedley a Holbraad, Carsten), (1. vydání vyšlo v roce 1946).
- Wight, Martin (1977): *Systems of States*. Leicester: Leicester University Press, 1977 (sborník sestavil: Hedley Bull).
- Wight, Martin (1966 a): The Balance of Power. In: Butterfield, Herbert – Wight, Martin (eds.): *Diplomatic Investigations*. London: Allen and Unwin, 1966, s. 149–175.

- Wight, Martin (1966 b): Western Values in International Relations. In: Butterfield, Herbert – Wight, Martin (eds.): Diplomatic Investigations. London: Allen and Unwin, 1966, s. 89–131.
- Wight, Martin (1966 c): Why Is There No International Theory? In: Butterfield, Herbert – Wight, Martin (eds.): Diplomatic Investigations. London: Allen and Unwin, 1966, s. 17–34.
- Wilson, Peter (1998): The Myth of the „First Great Debate“. Review of International Studies, Vol. 24 (1998), special issue, s. 1–15.
- <http://www.leeds.ac.uk/polis/englishschool>

Poznámka

Za cenné rady a připomínky autor děkuje třem anonymním oponentům a redakci časopisu Mezinárodní vztahy. Touto cestou by také velmi rád poděkoval Pavlu Pšejovi, jenž v něm vyvolal badatelský zájem o anglickou školu. Je samozřejmostí, že za případné nesrovnalosti nese odpovědnost pouze autor.